

# Wprowadzenie

*Też jestem muzułmaninem, jest nimi większość Egipcjan. Wierzę. Ale wiara, to nie polityka. Krzyczymy, ale nas nie rozumieją. Nie tylko tu, także na wszystkich placach kraju. Na Al-Manszija w Port Saidzie i placu Orbiego w Aleksandrii. Zdzieramy gardła: ajsz, ajsz! To w dialekcie egipskim „chleb”. A w klasycznym arabskim – „życie”. I my wołamy życie. A oni myślą, że chodzi nam o chleb, i chlebem nas zapychają<sup>1</sup>.*

Rami Darwisz z Aleksandrii

Przemiany w świecie arabskim, które rozpoczęły się na przełomie 2010 i 2011 roku, a którym świat zachodni nadał nazwę Arabskiej Wiosny, były ogromnym zaskoczeniem dla wszystkich – nie tylko dla ekspertów i analityków tego regionu świata, ale również dla jego obywateli i przede wszystkim rządzących. Mimo że problemy demograficzne, bunt młodego pokolenia, wynikające z niego przemiany społeczne oraz konieczność zmian i demokratyzacji zostały już wcześniej zauważone przez niektórych badaczy tego regionu, to jednak nikt nie przewidział, że „arabska ulica” jest w stanie dokonać zmian samodzielnie i to w tak krótkim czasie<sup>2</sup>.

Chociaż przed wybuchem Arabskiej Wiosny powstały prace dotyczące zjawiska samej „arabskiej ulicy”, to z perspektywy czasu można się pokusić o stwierdzenie, że nikt nie był w stanie przewidzieć tego, że społeczeństwa arabskie zaledwie w ciągu jednego roku obalą przywódców, których władza wydawała się wieczna, lub że uda im się przekształcić istniejący system rządów. Światowa opinia publiczna zaczęła się zastanawiać, kim wobec tego byli ci ludzie, którzy nie bali się zaryzykować własnego zdrowia, życia, wolności i podjęli zbiorowe akcje przeciwko opresyjnej władzy. Jak to się stało, że grupy młodych obywateli

---

<sup>1</sup> G. Szymanik, *Motory Rewolucji*, Wołowiec 2015, s. 86–87.

<sup>2</sup> Cf., A. Bayat, *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Stanford 2010.

państw arabskich były w stanie zapoczątkować ogólnonarodowe rewolucje, które doprowadziły do głębokich przemian w tym rejonie świata?

Wydarzenia Arabskiej Wiosny były szeroko relacjonowane przez media w krajach zachodnich. Wielu komentatorów szybko wskazało na rolę nowych mediów, nazywając trwające protesty „rewolucją mediów społecznościowych” i podkreślając ich znaczenie w organizacji i rozprzestrzenianiu się informacji wśród demonstrujących. Z kolei inni od samego początku wydarzeń minimalizowali rolę tego rodzaju mediów, wskazując na fakt, że tylko mniejszość obywateli w świecie arabskim ma dostęp do Internetu, oraz sugerując, że za pomocą mediów społecznościowych władza może szybciej zlokalizować aktywistów. Ten dychotomiczny podział przeniósł się również na pole analiz naukowych. Debata na temat roli, jaką odegrały nowe media w wydarzeniach Arabskiej Wiosny, toczy się głównie między zwolennikami determinizmu technologicznego, którzy traktują Internet jako narzędzie służące demokratyzacji, oraz tymi, którzy lekceważą rolę nowych technologii ze względu na trwałość autorytaryzmów, a także na ich przewagę nad społeczeństwem w wykorzystaniu cyfrowych technologii<sup>3</sup>.

Wobec trwającego sporu głównym celem książki jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób nowe media oddziaływały na proces przemian politycznych w świecie arabskim – szczególnie w Tunezji i Egipcie – w kontekście tzw. Arabskiej Wiosny? Jednocześnie książka próbuje odpowiedzieć na następujące, wynikające z powyższego, pytania:

- W jaki sposób nowe technologie umożliwiają prowadzenie spornych polityk?
- Jaką rolę odgrywają nowe media w procesie obywatelskiego zaangażowania?
- Jaki jest wpływ działania nowych mediów w kontekście autorytarnych systemów politycznych i medialnych?
- Jak wyglądają stosunki między aktywnością obywateli prowadzoną w sferze online – cyberaktywizmu i offline?
- W jaki sposób nowe media promują nowe formy dziennikarstwa obywatelskiego?
- Jak dalece proces zmian systemów medialnych zachodzących pod wpływem nowych mediów skutkuje przemianami w sferze aktywności obywateli?

---

<sup>3</sup> Do pierwszej grupy należą np. badacze tacy jak: Clay Shirky, Philips N. Howard, Muzammil M. Hussein, Marc Lynch, Lawrence Pintak, do drugiej np. Evgeny Morozov czy Larry Diamond.

Autorka dokonuje analizy problemu badawczego na przykładzie wydarzeń w Tunezji i Egipcie. Wybór tych krajów był podyktowany ich szczególną pozycją w świecie arabskim. Tunezja jest krajem, w którym Arabska Wiosna miała swój początek i którego historyczna przeszłość oraz niektóre charakterystyki dawały nadzieję, że zakończy się ona zgodnie z wolą protestujących. Natomiast Egipt jest protagonistą świata arabskiego i wszystko, co dzieje się w tym kraju, ma zawsze ogromny wpływ na inne państwa tego regionu świata. W książce zostały omówione również inne państwa arabskie, ze względu na odmiennie przebiegające tam procesy Arabskiej Wiosny. W tym miejscu warto zaznaczyć, że współcześnie termin „Bliski Wchód” jest stosowany w bardzo szerokim kontekście geograficznym i obejmuje obszary od Maroka po Afganistan, i w takim też rozumieniu został użyty zarówno w tytule książki, jak i w poszczególnych jej częściach.

Zagadnienie wpływu nowych mediów na przemiany polityczne stanowi wyzwanie dla współczesnych nauk społecznych i humanistycznych, wymaga bowiem interdyscyplinarnego podejścia badawczego. W swoich rozważaniach autorka odwołuje się więc do dorobku medioznawczego, socjologicznego, politologicznego oraz kulturoznawczego.

Wielowątkowość, wieloaspektowość oraz interdyscyplinarność badanego zagadnienia wymagały również zastosowania metody badawczej, za pomocą której będzie możliwe dokonanie jak najszerzej analizy. Według autorki najlepszą metodą, która pozwoli na znalezienie odpowiedzi na podstawowe pytanie badawcze, jest krytyczna analiza dyskursu (KAD), której głównym reprezentantem i orędownikiem jest holenderski badacz Teun van Dijk. W odniesieniu do badania mediów van Dijk podkreśla, że analiza dyskursu przekazów medialnych nie może być zredukowana do badania jedynie struktur tekstowych, ponieważ pod nimi kryją się opinie, znaczenia, ideologie. W celu pełnego wydobycia tych znaczeń konieczne jest przeprowadzenie analizy w kontekście politycznym, społecznym i kulturowym, czego też próbuje dokonać autorka w przedstawionej książce<sup>4</sup>.

Ponieważ KAD umożliwia korzystnie z różnych teorii, więc jako podbudowę teoretyczną do przyjętej metody autorka zastosowała koncepcje Michela Foucaulta (relacje między władzą a wiedzą), Pierre'a Bourdieu (teoria pola politycznego) oraz Jürgena Habermasa (teoria sfery publicznej).

Ponadto do analizy systemów medialnych zastosowano analizę systemową, która traktuje system medialny jako organizm złożony z wielu elementów wzajemnie na siebie oddziałujących. Z kolei w analizie sektora prasowego, radiowego i telewizyjnego Tunezji i Egiptu oraz świata arabskiego jako całości zastosowano

---

<sup>4</sup> T. van Dijk, *The interdisciplinary study of news as discourse*, w: *A handbook of qualitative methodologies for mass communication research*, red. K.B. Jensen, N.W. Jankowski, London 1991, s. 108–120.

elementy metody historycznej i porównawczej w celu ukazania przyczyn ukształtowania specyfiki współczesnych systemów medialnych tych państw.

Badanie systemów medialnych opierało się również na analizie źródłowych tekstów prawnych, jak np. konstytucje czy poszczególne ustawy, które miały i mają znaczący wpływ na kształt tych systemów. W analizie arabskiej sfery publicznej i systemów medialnych państw arabskich autorka bazowała także na własnych obserwacjach, przeprowadzonych w czasie wyjazdów badawczych w poszczególnych krajach arabskich.

W swoich badaniach autorka przeanalizowała kilkadziesiąt najważniejszych blogów tunezyjskiej i egipskiej blogosfery oraz kilka blogów z innych państw arabskich. Część blogów była pisana w języku arabskim, niektóre po angielsku. Blogi zostały wybrane na podstawie ich popularności (liczba komentarzy pod zamieszczonymi postami) oraz na podstawie rozmów z przyjaciółmi z Tunezji i Egiptu, którzy wskazali blogi uważane przez nich za ważne. Ponadto w analizie zostały uwzględnione materiały multimedialne, w tym filmy oraz treści zawarte na stronach internetowych oraz na portalach społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter oraz YouTube. Analizie zostały poddane również relacje panarabskich stacji telewizyjnych, zarówno w języku angielskim, jak i arabskim – głównie Al-Jazeera, które dotyczyły wydarzeń Arabskiej Wiosny.

Analiza obejmuje materiały z pięciu lat, od stycznia 2011 roku do maja 2016 roku, jednak ze względu na najbardziej intensywną publikację materiałów, które autorka uznaje za ważne z punktu widzenia badań, w okresach protestów, tuż po nich oraz np. w czasie kolejnych rocznic Arabskiej Wiosny, zdecydowana większość analizowanych treści pochodzi z tych przedziałów czasowych. Analizie zostały także poddane dostępne archiwalne treści online sprzed Arabskiej Wiosny.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział jest próbą ujęcia przedstawionej przez autorkę tematyki w ramy teoretyczne. Stanowi bazę do dalszych rozważań zawartych w kolejnych częściach pracy.

Drugi rozdział stanowi wprowadzenie do specyfiki świata arabskiego, w którym jest osadzona problematyka poruszana w badaniach. Autorka starała się w nim przybliżyć zarówno kulturowe, historyczne, jak i polityczne uwarunkowania tego rejonu świata, a także zwrócić uwagę na jego cechy, które mają znaczący wpływ na kształt obecnego tam dyskursu medialnego.

Trzeci rozdział jest poświęcony Tunezji i Egiptowi – państwom, w których był realizowany autorytarny model prasy. W rozdziale tym dokonano analizy systemów medialnych tych państw, z uwzględnieniem kontekstu historyczno-społeczno-politycznego, w którym funkcjonują. Przedstawiono także rozwój infrastruktury internetowej i nowych technologii w obydwu państwach. Ponad-

to autorka dokonała analizy granic wolności słowa w wybranych przez siebie krajach.

Czwarty rozdział w całości został poświęcony Arabskiej Wiosnie. Swoje rozważania autorka rozpoczyna od przedstawienia dyskursu Arabskiej Wiosny w mediach zachodnich i analizuje jego wpływ na postrzeganie wydarzeń w świecie arabskim przez zachodnią opinię publiczną. Autorka uwzględnia również wpływ Al-Jazeera na odbiór Arabskiej Wiosny przez audytorium zarówno zachodnie, jak i arabskie. W rozdziale przedstawiono czynniki społeczno-polityczno-ekonomiczne, które doprowadziły do wybuchu protestów, oraz dokonano analizy wpływu internetowej kultury sprzeciwu na te wydarzenia.

Rozdział piąty analizuje Arabską Wiosną w pozostałych państwach arabskich. Arabska Wiosna w dyskursie mediów zachodnich była jednowymiarowa. Tymczasem seria wystąpień przeciwko władzy objęła cały świat arabski, jednak ze względu na jego różnorodność, przebieg protestów i ich skutek był inny w każdym kraju. Dokonana analiza ukazuje, że w całym świecie arabskim powstały młodzieżowe ruchy internetowe, które stały na czele protestów również w świecie offline.

Zamykając niniejszy wstęp, autorka pragnie zwrócić uwagę na kwestię związaną z mnogością języków, a w zasadzie dialektów i młodzieżowych odmian języka cytowanych źródeł i wynikający z niej problem transkrypcji nazw własnych i pojęć. Ponieważ prezentowane badania nie mają charakteru językoznawczego, autorka dokonuje transkrypcji uproszczonej. Często wprowadzane zapisy w alfabecie łacińskim wynikają ze stosowania ich w takiej formie przez rodzimych użytkowników języka. W niektórych przypadkach autorka była zmuszona zdać się na własną intuicję językową, tak więc odpowiedzialność za trafność tłumaczenia spada tylko na nią.